

**CENGİZ DAĞCI'NIN GENÇ TEMUÇİN VE İHTİYAR SAVAŞCI ADLI
ROMANLARINDA İSLAMİYET ÖNCESİ İNANÇ SİSTEMLERİ VE GEÇİŞ
DÖNEMLERİ**

***PRE-ISLAMIC BELIEF SYSTEMS AND TRANSITION PERIODS ON
CENGİZ DAĞCI'S NOVELS CALLED YOUNG TEMUÇİN AND THE OLD
FIGHTER***

Bekir ŞİŞMAN*

İbrahim BOZ**

Öz

Kültür bir milleti oluşturan maddî ve manevî değerlerin bütünüdür. Yaşadığı kültür değerleri içerisinde yoğrulan bir insan, bu değerleri hayatına yansıtır. Türk edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Cengiz Dağcı, Kırım Türk Halk Kültürünün birçok unsurunu eserlerinde kullanmıştır. Çalışmamızda Cengiz Dağcı'nın iki romanı halkbiliminin kimi unsurları açısından incelenmiş, bu romanların halkbilimi bakımından zenginliği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bulunan halkbilimi unsurları tasnif ve tahlil edilmiştir. Araştırma sonucunda Dağcı'ya ait incelediğimiz romanların halkbilimi açısından zengin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Cengiz Dağcı, Roman, Halkbilimi

Abstract

Culture is a complement of both moral and material values which constructed a nation. Individuals who were moulded into one specific cultural values tend to reflect the same values in their lives. Cengiz Dağcı, one of the most prominent writers of Turkish literature, used many aspects of Crimean and Turkish cultures in his works. In this study, Cengiz Dağcı's novels have been analyzed in term of folklore and the main focus has been to show their richness in this field. The elements of folklore have been classified and analyzed. At the end of the study, it has been determined that the novels which were analyzed are rich in terms of folklore.

Key Words: Cengiz Dağcı, Novel, Folklore

Halkbilimi insan hayatına ait değerleri bilimsel olarak inceleyen bir bilim dalıdır. Bu bakımdan halka ait değerlerin kayıt altına alınması bilhassa önemlidir. Küreselleşen dünyada kültürler tek tipleşirken bazı kültür unsurları önemini kaybetmeye başlamıştır. Bu unsurların yazılı eserlerde yeniden yaşatılması kültürel değerlerin devamlılığı açısından önemlidir.

Özellikle hikâye ve roman gibi kurmaca metinlerde sözlü kültürün etkisi ve geleneğin izleri çokça görülmektedir. Bir yazılı anlatıda topluma ait kültürel değerlerin kullanılma oranı, yazarın içinden çıktığı toplumla ve o topluma ait geleneksel değerlerle ne ölçüde barışık ve kaynaşık olduğunun da bir göstergesidir. (Şişman, 2007: 1965) Her müellifin mensubu olduğu toplumun ortak akıl, maşeri vicdan, kolektif

* Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Türk Dili ve Edeb. Böl. Kurupelit Yerleşkesi/Samsun; Elmek: bsisman@omu.edu.tr

** OMÜ Sosyal Bil. Ens. Türk Dili ve Edeb. Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi.

şuurunun ortaya koyduğu folklorik unsurlardan etkilenmesi ve bunu eserlerine aksettirmesi kaçınılmazdır (Köktürk, 2012: 245). Cengiz Dağcı, özellikle romanlarında halkına ait değerleri oldukça sık kullanmaya çalışmıştır. Hayatının büyük bir bölümünü vatan hasretiyle geçiren yazar, bu hasreti eserleri sayesinde biraz olsun dindirmeyi amaçlamıştır. Çalışmamızda Dağcı'nın kaleme aldığı ve folklorik açıdan zengin olduğunu belirlediğimiz iki romanı (İhtiyar Savaşçı (1969) ve Genç Temuçin (2005) adlı romanları) esas alınmış ve incelenmiştir.

1. Roman Özetleri:

1.1. Genç Temuçin

Gök Moğolların başı Yesügey Bahadır, yaptığı saldırı sonunda Ak Tatarların başbuğu Temuçin Üge'yi esir alır. O gün aynı zamanda Yesügey Bahadır'ın Yulun Eke'den bir oğlu olur. Bu güzel haber üzerine Yesügey Bahadır, Temuçin Ügeyi serbest bırakır. Halkına dönmesini ister. Yeni doğan çocuk elinde kızıl bir çul ile doğar. Bu kızıl çul, Moğol askerlerini heyecanlandırır. Bu çocuğun ileride büyük bir hükümdar olacağına inanırlar. Bu çocuğa Genç Temuçin adı verilir. Genç Temuçin'in annesi Yulun Eke, daha önce Yesügey Bahadır tarafından kaçırılmıştır. Merkitlerden Çılaydı Eke'nin eski karısıdır. Yulun Eke halk tarafından çok sevilen ve çok güçlü bir kadın olarak görülen biridir. Bu yüzden ona "Bulut Ana" adı verilmiştir.

Serbest bırakılan Temuçin Üge, Merkitlere sığınır ve Çılaydı Eke'den yardım ister. Çılaydı Eke ona sabırlı olmasını, zamanı gelince oğullarından birinin Yesügey Bahadır'ın gelinini kaçırabileceğini söyler.

Genç Temuçin'in başka bir anneden olma Kasar, Belgütay, Bektar isimli kardeşleri vardır. Özellikle Bektar Temuçin'e karşı içten içe düşmanlık duymaktadır. Bunun sebebi, babasının ona çok fazla ilgi göstermesidir. Kardeşler zaman zaman kavga ederler. Bu olay Genç Temuçin'i çok üzer. Onun amacı bir gün Moğol kabilelerini birleştirmektir.

Genç Temuçin, on üç yaşına gelince babası ona eş aramaya karar verir. Yesügey Bahadır, oğlunu Moğollar arasından biriyle evlendirmek istemez. Çünkü Moğol kadınları kötü kokmaktadır. Üstelik giyimlerine de dikkat etmezler. Oysa Tatar kızları, güzel kokarlar ve ipekli elbiseler giyerler. Yesügey Bahadır Tatar kabilelerine doğru yola çıkar. Yolculuk sırasında Dai Seçen isimli bir Tatar beyiyle karşılaşır. Yesügey Bahadır, oğluna kız aramak üzere geldiklerini söyler. Dai Seçen, bir kızı olduğunu, beğenirlerse evlenebileceklerini söyler. Genç Temuçin, bu küçük boylu fakat güzel kızı beğenir. Dai Seçen, Genç Temuçin'in kızını tanınması için birkaç ay kalabileceğini söyler. Yesügey Bahadır, oğlunu orada bırakarak ordasına döner. Fakat yolda giderken uğradığı bir Tatar kabilesi tarafından zehirlenir. Haberi alan Genç Temuçin, babasının yanına gider ve babasının cesediyle karşılaşır. Babasının ölümünden faydalanan Targutay Kurulduk, Moğolların başbuğu olduğunu ilan eder. Çaresiz kalan Moğollar ona itaat etmek zorunda kalır. Genç Temuçin ve ailesi yalnız bırakılır. Bir zamanlar Yesügey Bahadır'ın etrafından ayrılmayan halk onları terk eder. Targutay Kurulduk otoritesini sağladıktan sonra kendisi için tehlike olarak gördüğü Genç Temuçin ve ailesine saldırır. Genç Temuçin tutsak edilir. Boynuna ağır bir boyunduruk takılır. Fakat bir fırsatını bulup kaçmayı başarır. Babasının eski dostu Sorgan Şira'nın çadırına sığınır. Sorgan Şira, iki oğlunu onun yanına verir ve kaçmasını sağlar.

Genç Temuçin, Gök Moğolların merkezi olan Burhan Kaldun'a gider. Bu arada kardeşlerinin kavgasından bıkan Genç Temuçin, kardeşlerinden kendisine düşman

olan Bektar'ı, diğer kardeşi Kasar'la anlaşma yaparak öldürmeye karar verir. Bektar'ı okla öldürmeyi başarırlar. Bu sayede kardeşleri arasında birliği sağlamış olur.

Genç Temuçin'in Burhan Kaldun'da olduğunu duyan Gök Moğollar, bir bir onun yanına gelmeye başlar. Bu arada Genç Temuçin, Dai Seçen'in yanına gider. Evlenmek istediği Bortayla düğün yapar. Dai Seçen ve kabilesi de Genç Temuçin'e katılır. Gök Moğolların çok fazla büyüdüğünü gören diğer kabileler bu durumdan rahatsız olurlar. Merkit, Udut ve Taycut kabileleri Gök Moğollara saldırır. Cengiz tekrar başa dönmüş, kabilesi dağılmış, üstelik eşi Bortay kaçırılmıştır. Bu olay üzerine Tuğrul Han'dan yardım ister. Tuğrul Han Yesügey Bahadır'ın eski bir dostu olduğunu söyleyerek ona yardım etmeyi kabul eder. Tuğrul Bey ve eski arkadaşı Yamuga'nın yardımıyla Genç Temuçin, Tukta Beyci'nin çadırlarına saldırır. Birçok kişi öldürülür, birçoğu da esir edilir. Eşi Bortay'ı kurtarmayı başarır. Fakat eşi esirlik döneminde eski düşmanlarından olan Çılaydı'ya hanımlık etmiştir. Üstelik Bortay hamiledir. Genç Temuçin, çocuğun Çılaydı'dan mı yoksa kendisinden mi olduğunu tam olarak bilemez. Esirleriyle birlikte Burhan Kaldun'a geri döner. Birçok kabile ona katılmaya karar verir. Genç Temuçin, büyük bir devletin ve Çin'e saldıracağı günlerin hayalini kurmaya başlar. (Dağcı, 2005a: 1-298)

1.2. İhtiyar Savaşçı

İhtiyar Savaşçı, uzun süren bir savaşın sonunda köyüne geri dönmüştür. Köyü artık eski köyü değildir. Etrafta ölü olarak yatan insanlar, viran evler, köyün içine sinen ölüm sessizliği, Savaşçı'nın içini korkuyla doldurur. Karmaşık duygular içindeyken sırtına bir el dokunur. Bu el, eşi Melek Hanım'ın elidir. Melek Hanım, köyde bulunan insanların trenlerle götürüldüğünü kendisi ve otuza yakın çocuğun götürülmeyi beklediğini söylemiştir. Üzerinde Kızılordu üniforması bulunan Savaşçı, şaşkına döner. Uğruna savaştığı ülke onları sürgüne göndermektedir. Bir kamyon gelir ve içinden birkaç Rus askeri iner. Çabuk olmalarını emrederler onlara. Daha sonra yüzlerce, hatta binlerce Kırım Türk'ü vagonlara bindirilir. Vagonların içerisinde nefes alma imkânı bile yoktur. Yolculuk haftalarca sürer. Üstelik nereye gittiklerini de bilmezler. Yolculuk sırasında önce çocuklar ölür, onları yaşlılar takip eder. Savaşçı, vagonu defalarca yumruklar fakat vagonlar dışarıdan kapatılmıştır. Bağışmalara, çığlıklara kimse aldırış etmemektedir. Savaşçı, son bir umutla vurur vagonun tahta duvarlarına. Kapılar birden açılır. Savaşçı ölülerini gömmeleri gerektiğini söyler. Sadece ölülerini bırakmalarına izin verilir, mezar kazmak için bile vakit verilmez. Haftalar sonra sürgün yerine varılır. Bir hayvan gibi derme çatma evlere bırakılırlar. Yolculuğa çıkanların nerdeyse yarısı yolda ölmüştür, kalanlar büyük bir güçle sarılırlar birbirlerine. Çok zor şartlar altında yaşarlar, vardıkları yer, ekmeye ve biçmeye uygun değildir. Melek Hanım ve savaşçının çocukları büyür, tamı tamına 45 yıl geçirirler sürgün yerinde.

Vatan hasreti içlerinde kanayan bir yara olmuştur. Melek Hanım, eşinin iyice yaşlandığını görür ve ölmeden önce Kırım'a gitmesini ister. Ona göre Savaşçı'nın acısını ancak Kırım dindirebilirdi. Özbekistan'da öğretim üyesi olan oğulları Alimcan'a haber verir annesi, babanı Kırım'a götür diye. Alimcan, uçak biletlerini alır; fakat Savaşçı uçakla gitmek istemez. Geldiği gibi trenle dönmek ister Kırım'a. Tren biletleri alınır, Kırım'a yolculuk başlar. Kırım'da onları Numüne ve Atik isimli çocukları karşılar. Birkaç akraba ziyaretinden sonra Savaşçı, doğduğu köy olan Kızıldaş'a gitmek ister. Araba tutulur ve Kızıldaş'a doğru yolculuk başlar. Araba Kızıldaş'ın bağlı olduğu Gurzuf kasabasında mola verir. Köye arabayla çıkma teklifini kabul etmez Savaşçı,

yürüyerek gidecektir köyüne. Yürüyerek çıkar köyüne; fakat köyü eski köyü değildir. Mezarlık yıkılmıştır, evler eski, bakımsız, viran bir haldedir. Artık ölse de gam yemeyecektir. Kırk beş yıllık hasret sona ermiştir. Eşi Melek Hanım ve diğerleriyle köyün girişinde karşılaşır. Bir ağacın altına dinlenmek için uzanır; fakat uzandığı yerde öylece kalakalır. Hayata gözlerini yummuştur Savaşçı. Son dileği köyüne gömülmeğdir. Bin bir zorluklara rağmen onu köyüne defnetmeyi başarırlar. Bir müddet sonra Melek Hanım da vefat eder. O da Kırım'da, çocuklarının yanında hayata gözlerini yumar ve oraya gömülür. (Dağcı, 2005b: 1-218)

2. İslamiyet Öncesi İnanç Sistemleri ve Kültürler:

2.1. Şamanizm

Şamanizm, Türklerin eski inanç sistemlerinin genel olarak adlandırılış biçimidir. Şamanizm aslında Türklerde bir din olmaktan ziyade merkezinde "Şaman" adı verilen büyücü, din adamı, hekim ve sanatçı tipinin etrafında oluşan inançsal bir kültürdür. Bu kültür yüzyıllarca varlığını sürdürmüş, İslamiyet'in kabulüyle birlikte de etkisini sürdürmeye devam etmiştir. Bugün Anadolu'daki Türklerin ve diğer coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarının birçok inanisında Şamanizm'in etkileri görülür.

"Şamanizm, Türklerin eski inançlarından biri olarak kabul edilir. Şamanizm bir din değildir, daha çok büyüyle ilgili bir inanç sistemidir. Şamanizm'e bağlı din adamlarına şaman, kam, baksı adları verilir. Şamanlar genellikle erkek olurlar. Bir kişinin şaman olacağı değişik işaretlerle belli olur. Şaman toplumdan uzaklaşır, rüyalar görmeye başlar ve ruhlarla konuşursa şaman olacağı düşünülür. Şamanlar hastaları iyileştirir, kötü ruhları kovar, ateşten etkilenmez. Şamanlar ayin sırasında kendisinden geçer. Şamanın coşmasında özellikle davul etkili olur. Şamanlarda şaman giysisi ve şaman davulu bulunur. Bu malzemelerde değişik motifler yer alır. "Ruh ve ruhlar tarafından şaman olmağa çağırılan kimse cübbe ve davul yaptırmağa yardım etmeleri için akraba ve dostlarına müracaat eder; bunlar da cübbe ve davul için gereken malzemeyi armağan ederler. Malzeme hazır olduktan sonra kadınlar toplanıp cübbeyi dikerler. Bu işe iştirak edenlerin edep ve ahlâka aykırı hareket etmeleri kesin olarak yasaktır." (İnan, 2006: 91)

"Şamanizm inancının içeriği ve sergilediği doktrine göre; bir din olarak kabul görmezse de din kadar etkili olmuş ve uzun yıllar Türklerin yaşamlarında ve hayatlarında büyük rol oynamıştır. Özellikle Altaylı Türkler uzun süre etkisinde kalmıştır. Animizm'in ve Natürizm'in kaynaklarından oluşan bir zemin üzerinde tutunarak hızla yayılan Şamanizm'de, bu inancı yayan ve uygulayan kişilere şaman denilmektedir. Şamanlara göre; insanlarda kendileri için heybetli ve korkutucu olan kötü, iyilik eden iyi ruhlar bulunur. İnsanlar ölüp dünyadan ayrıldıktan sonra, o ölen kişilerin ruhları insanlar arasında dolaşır. Onlara musallat olarak, zaman zaman zarar verirler. Şamanlar zararlı olan ruhları kovmak amacıyla törenler düzenleyip dualar okur." (Artun, 2009: 92)

"Şaman dünya görüşü doğa ile toplumu birbiriyle bütünleştirmiş olduğu için şamanlık felsefesi de, doğa olayları ve doğüstü varlıklarla bağlantılıdır. Şaman; doğa ile toplum, maddiyat ile maneviyat, gerçek âlemle öteki dünya, toplumla ruhlar arasında ilişki kurar. Şamanlar genelde toplumun kalabalık yaşadığı yerlerde değil, onlara yakın ıssız, تنها yerlerde yaşamayı tercih eder. Bu sufizmdeki "zahitlik" aşamasıyla aynıdır. Şaman'ın "kam" aşaması, "Adamyeti" adını aldığı doruk noktadır..." (Akkuş, 2010: 11-12)

Şamanlar törenler sırasında ateşin etrafında kendinden geçmiş bir halde dönerler. Bu arada Şaman ilahilerini okurlar. Bu durum 'Genç Temuçin' romanına şöyle yansımıştır: "Çadırların önünde yanan ateşlerin çevresinde Altay'dan Karakıtay'dan gelmiş şamanların ilahilerini dinliyordu." (GT: 9)

Şamanların obadaki doğum esnasında da, sonrasında da görevleri vardı: "Sonra şamanlar Yulun Eke'nin oğlunu hatunun elleri arasından alıp Yesügey Bahadır'ın çadırına götürdüler." (GT: 43)

2.2. Gök-Tanrı Kültü

Kaşgarlı Mahmut'un Divanü Lügat'it-Türk adlı eserinde ve Orhun Kitabeleri'nde Türklerin Tanrı'sı olan Gök-Tanrıdan bahsedilir. Türkler Tanrı kelimesinin kökenini oluşturan "Tengri" kelimesini kullanıyorlardı. Türklerde başka varlıklara da Tanrılık izafe edilmiştir; fakat en büyük Tanrı olarak Gök-Tanrı kabul edilir. Gök-Tanrı'nın insanları koruduğuna, onlara yol gösterdiğine inanılır. Ateş, su gibi varlıklara kutsallık verilmesine rağmen tek Tanrı olarak Gök-Tanrı kabul edilir.

"VI- VIII. Yüzyıllarda büyük Gök-Türk imparatorluğunun başında bulunan Türk sülalesinin Gök-Tanrı hakkındaki inanç ve telakkileri epeyce gelişmiş ve olgunlaşmış olduğu bıraktıkları andaç-yazıtlardan anlaşılmaktadır. Bu yazıtlarda hakan ve beyleri, Türk milletine yaptığı iyilik ve yardımları için, tanrıya içten gelen minnet ve şükranlarını ifade ediyorlar. Hakanları tahta çıkaran, Türklere zafer kazandıran, felaketlerden koruyan Türk tanrısı Gök-Tanrı'dır..." (İnan, 2006: 26)

"Yüzyılımızın başlarında ve ortalarında birçok Türk araştırmacı, dikkatli inceleme yapmadan kendi dinlerine Şamanizm adını vermişlerdir. Fakat daha sonraları yapılan yoğun çalışmalar sonucu, Yaşar Kalafat, Hikmet Tanyu ve (ilk eserleri hariç) Abdulkadir İnan Türk dininin Gök-Tanrı dini olup; Kamlık (Şamanizm'in) İslamiyet içindeki falcılık, büyücülük, otacılık, âşıklık vb. unsurları yansıtan bir kurum olduğunu kabul etmişlerdir. Gök-Tanrı dininde kültler olmasına rağmen inanılan, korkulan, dua edilen bir tek Tanrı vardır. Kam inanışlarında ruh kavramı daha yoğundur. Animist bir unsur olarak canlı cansız her şeyin ruhunun olduğuna inanılır. Ancak bunlar yer yer kutsal ruhlar mertebesinde. Gök-Tanrı'dan başka unsurlara da (güneş, ay vb.) Tanrı sıfatı verilmektedir." (Eroğlu-Kılıç, 2004: 762)

Birçok Türk kavminin ilk inançlarından biri Gök-Tanrı inancıdır. Bazı Türk kavimleri, İslamiyet'in Türk toplulukları arasına girmesine rağmen, Gök-Tanrı inancını devam ettirmiştir. Gök-Tanrı inancının bugünde varlığını gösteren inanışlardan biri, Tanrı'nın gök de olduğuna inanılmasıdır:

Gök-Tanrı inancının izleri Dağcı'ya ait Genç Temuçin adlı eserde şöyle görülebilir: "Naymanlar, Oyratlar, Tatarlar gibi çadırlarda değil de sıvalı yapılar içerisinde yaşarlarmış. Ve tümü Gök-Tengri'ye değil, bir kısmı İsa, bir kısmı da Muhammed adlı çok eski zamanlarda yaşamış savaşçılara taparmışlar. Ama Merkit'ler Gök-Tengri'ye taparlar. Gök-Moğollar, Tatarlar, Naymanlar gibi..." (GT: 14-15)

Gök-Tanrı Türk hükümdarlarına dünyayı yönetme yetkisini verir. Türk hükümdarları dünyaya hâkim olma yetkisini Gök-Tanrı'dan alır. Gök-Tanrı'nın onlardan ilk isteği Türk milletini bir araya toplamalarıdır:

"-Gök-Tengri verdi bize bu otlakları. Gök-Tengri Ötegey'i bize, biz kullarına gönderdi! Ah, önderim! Ötegey kurdu bu ulusun tüzüğünü, yarasını. Ötegey'in kurduğu bu yasalara inanırız, taparız. Ama yetmiyor bu, önderim, yetmiyor! Her şeyin

üstünde, her şeyden büyük, her şeyden önemli ve kutsal bir buyruk daha var. Gök Tengri'nin buyruğu! Unutmuşuz biz o buyruğu, önderim. Bilir misin nedir o? Birlik ve sevgi!.." (GT: 25)

2. 3. Dağ Kültü

Türkler, daha çok dağlarda yaşamaları ve dağların Gök-Tanrı'ya yakın olması sebebiyle dağları, kutsal bir varlık olarak kabul eder. Dağ, yerle göğü birleştirir ve içinde kuvvetli bir ruh taşır. İnsanlar dertlerine çare bulmak için dağlara sığınır. Buralarda Şamanlar tarafından değişik ayinler yapılır. Türklerin kutsal kabul ettiği dağlardan biri Altay dağıdır.

"Dağların saygı ve sevgi kadar korku kaynağı da olmalarında ve böylece kutsallık kazanmalarında türlü etkenler vardır: Uzaktan bakılınca insana küçüklüğünü ve güçsüzlüğünü hatırlatan yücelikleri, aşmak istenildiği zaman katlanılması gereken güçlükler, bunların yanında da akarsuları, otlakları, ormanları ile insanoğlunu sığındırma ve besleme yetenekleri... En eski çağlardan başlayarak, Anadolu topraklarında olduğu gibi Türklerin eski yurtlarında da dağlara kutlu varlıkların niteliği tanındığını da unutmamak gerekir. Eski Türk geleneklerinde ilk insana döl yatağı olan mağaranın bulunduğu Karadağ, Ötüken Dağı kutlu yerlerdi." (Boratav, 2003: 67-68)

"Yer-su ruhlarının en önemli mümessili dağdır. Şamanist Türklerde dağ kültü Gök-Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur. Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut Şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-yoan dağı Hunların her yıl Gök-Tanrı'ya kurban kestikleri dağdı. Bundan başka Gan-tsuan-şan dağı da Hunların mukaddes dağlarından biri idi. Hun hakanları Çinle yaptıkları sözleşmeleri Hun dağı denilen bir dağın tepesinde kurban keserek içtikleri antla teyit ederlerdi. Orta Asya'nın başka kavimlerinde de Gök-Tanrıya başka kurbanların yüksek dağ tepelerinde sunulduğunu Çin kaynakları haber vermektedir..." (İnan, 2006: 48-49)

Ötüken Türk devletlerinin merkezi olduğu için aynı zamanda kutsal bir dağ olarak kabul edilir:

"Her boyun ve her oymağın kendine mahsus mukaddes ıduk dağı bulunduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de müşterek mukaddes dağları vardı. VII. Yüzyılda bütün Türk boyları ve Gök Türk imparatorluğuna giren yabancı boylar için Ötüken dağının ve ormanlarının kült olduğu gerek Gök Türk ve gerek Uygur yazıtlarından anlaşılmaktadır. Türklerin İslâmiyeti kabulünden sonra ve Orhon çevresinden çok uzaklarda yazılan Kutadgu Bilig'de bile "Ötüken beyinin hikmetli sözleri" örnek olarak zikredilmektedir." (İnan, 2006: 49)

Moğol tarihine baktığımızda Cengizhan'ın Merkitlerden kaçarken Burhan dağına sığındığını görürüz. Cengiz Dağcı, Genç Temuçin adlı romanında bu gerçeği dile getirir. Türkler, kutsal saydıkları dağlara giderler ve bu dağlar için kurban keserler. Temuçin de kendisini saklayan ve koruyan Burhan Dağı için kurban keseceğini söyler:

"- İkinci defa Burhan Dağına sığınyorum. Evet evet. Sen de beni bir ana gibi korudun, Burhan. Bana sadık kaldın... Sağol Burhan-Kaldun sağol!.. İlerde ben, Yesügey Bahadır'ın oğlu, bu ulusa han olunca oğullarıma, oğullarımın oğullarına sana kurban vermeleri için emir vereceğim." (GT: 268)

3. Geçiş Dönemleri:

İnsan yaşamında önemli olan bazı evreler vardır. Doğum, evlenme ve ölüm gibi evreler insan hayatını derinden etkiler ve beraberinde önemli inançların doğmasını sağlar. Doğum, evlenme ve ölüm evrelerine geçiş dönemleri denir. Geçiş dönemleri birçok halk inancının kaynağını teşkil eder.

3.1. Doğum

Doğum; evlenme ve ölümlle birlikte hayatın en önemli geçiş dönemlerinden birincisidir. İnsan hayata doğumla birlikte adım atar. Doğum olayı, insanı dünyada en çok sevindiren olaylardan biridir. Türk insanı bu olay üzerine bazı inançlar geliştirmiştir. Şamanizm'e bağlı inançlar ve İslam dininin etkisi doğumla ilgili uygulamaları ortaya çıkarır.

"Üç önemli "geçiş"ten ilki olan doğum, -istisnalar hariç- hemen her zaman mutlu bir olay olarak kabul edilmiştir. Dünyaya gelen her çocuk sadece anne babasını değil, aynı zamanda akrabalarını, komşularını, soyunu ve sopunu da sevindirmiştir. Çünkü her doğum ailenin, akrabaların, soyun ve sopun sayısını artırmaktadır; sayı artışıysa gücün, dayanışmanın artması demektir. Özellikle küçük topluluklarda ve etnik gruplardaki aileler, nüfuslarının çokluğu oranında kendilerini güçlü ve dayanıklı hissetmektedirler. Yaygın olan, "Çocuk, ailede ocağı tütürür." sözü de toplumun bu konudaki değer yargısını açığa vurmaktadır." (Baraz, 1998: 41)

"Anneye benlik ve bütünlük, babaya güven, akrabaya, soya, sopa güç kazandıran ve yaşamın başlangıcı olan doğum olayı, gerek söz konusu çiftin, gerek yakınlarının gözünde büyük önem kazanır. Doğuma ve onun kendi bünyesi içindeki evrelerine de birtakım geçiş töreleri ve törenleri eşlik eder." (Örnek, 1995: 132)

Genç Temuçin Romanında Temuçin'in doğumu Moğollar tarafından büyük bir coşkuyla kutlanır: "Biz Tatar tutsakları, kuşlar ve Gök Moğolların Yesügey'i alkışladıklarını sanmıştık. Onlarsa başka bir şeyi, zaferden daha büyük, daha yüce bir şeyi alkışlıyorlardı.

Çılaydı Eke Kargun Batır'ın lafını kesti:

-Neyi?

-Yulun Eke'nin doğurduğu oğlanı!" (GT: 23)

Genç Temuçin'in doğumu olağanüstü bir şekilde gerçekleşir. Bebek, elleri arasında kırmızı bir çulla doğar. Bu durumdan Moğol askerleri çok etkilenir. Bu olay, Temuçin'in hükümdar olmasında ve halkın onu kabul etmesinde önemli rol oynar:

"...Yulun Eke'nin oğlu karnı üstünde iki eli arasında tuttuğu kıpkızıl bir çul ile doğdu. Yulun Eke oğlunu Yesügey Bahadır'ın yüzüne kaldırdığı zaman çocuğun elleri arasında tuttuğu o kanlı çul parçası, tüm savaşçıların ve şamanların gözleri önünde, göz kamaştırıcı bir parlaklıkla parladı. Yulun Eke'nin oğluna bakamıyorduk. Çocuğun karnı üstünde tuttuğu çulun parlamasıyla savaşçıların çoğu yere dizüstü çökmüşlerdi, hatunlar yere kapanmışlardı. Sonra şamanlar Yulun Eke'nin oğlunu hatunun elleri arasından alıp Yesügey Bahadır'ın çadırına götürdüler. Moğollar gene davullara vurdular. Orda çadırları üzerine gene kuşlar uçtular, Çadırların önünde kadınlar kurtlar gibi ürüyor, saçlarını yoluyor, geceleyin genç savaşçıların ellerinde yanan ışıklarla atlarını koşturuyor, ateşlerin çevresinde Altay şamanları Yesügey Bahadır'ın budununa ait yırlar söylüyorlardı." (GT: 43-44)

3.2. Evlenme

Evlenme, iki gencin karar vermesiyle oluşan sosyal bir kurumdur. Evlenme törenleri, değişik gelenek ve uygulamalar etrafında gerçekleşir. Erkek ve kız aileleri arasında dayanışmayı sağlar ve yeni akrabalıkların oluşması gerçekleşir.

Evlilik aileyi meşru temellere oturtan toplumsal bir olgudur. Kuruluş ve sonraki dönemlerde evlilik eski Türklerden intikal eden bir anlam taşır. Eski Türkler izdivaca “evlenmek/ev-bark sahibi olmak” derler Bark Orhun yazıtlarında “mabet” anlamına gelmektedir. Böylelikle ev kutsal bir mabet olarak görüldüğünden “bark” adını alır. Bu anlamda evlilik eski Türklerde kişilerin kutsal bir güvenceye kavuşmasıdır. (Doğan, 2009: 53)

“Yaşamın ikinci geçiş dönemi olan evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür. Ailenin toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, töre gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir.” (Baraz, 1998: 56)

Türk ve Moğol hükümdarlarının düğünden önce ava çıkmaları eski bir gelenektir. Bu ava yabancı ülkelerden gelen konuklar da katılır. Düğün alayı insanlar tarafından coşkuyla karşılanır. Genç Temuçin adlı romanda Dai Seçen tarafından Genç Temuçin’e samurdan yapılmış bir maşlah hediye olarak verilir. Maşlah, erkekler tarafından palto yerine kullanılan bir giysidir. Bu giysinin bir benzeri Anadolu’da uzun yıllar çobanlar tarafından (kepenek adıyla) kullanılmıştır:

“Düğün uzun ve görkemli geçti. Yalnız av bir hafta sürdü. Ava rengârenk elbiseleriyle Çin tüccarları, başlarında kocaman börkler, sırtlarında topuklarına inen kaftanları Altay’dan gelmiş Dai Seçen’in Anda’ları Karakitay, Uygur bilginleri ve aydınları katıldılar. Sonra yola hazırlık başladı. Koyunlar kesildi, atlar nallandı, arabalar donatıldı; genç kızlar, yiğitler, yaşlı kadınlar sırtlarında yeni urbalarıyla çadırlarından döküldüler; Temuçin’le Boratay’ın geçecekleri yolda durdular. Dai Seçen Temuçin’e samur bir maşlah vermişti.” (GT: 257)

Moğolların adetlerinden biri de kız ve erkeklerin gelin arabasının etrafında çığlıklar kopararak at koşturmasıdır. Bu davranış sevinç gösterisi olarak kabul edilir. Düğünde kullanılan en önemli çalgılardan biri davuldur:

“Temuçin’in çevresinde o kadar ses, o kadar gürültü vardı ki, kadınların ne söylediklerini, kendisinden ne istediklerini bile Temuçin kestiremiyordu bir türlü. Çadırlar arasındaki dar yollardan başka atlılar çıkıyorlardı. Bazı atların sırtında genç ateş bakışlı Ungır kızları; onlar da Ungır yiğitleri gibi, çığlıklar kopararak atlarını Temuçin’in ve Boratay’ın arabaları çevresinde koşturuyorlardı. Nihayet öndeki Boratay’ın arabasıyla sefahatli cümbüş hareket etti. Davul gümbürtüleri, boru çığlıkları, ha-hu sesleri yeri göğü inletti. Çadırlar, yol, atlılar toz ve toprak bulutu içine karıştı, Çihurga dağları görünmez oldu.” (GT: 258)

3.3. Ölüm

Vücut organlarının tüm biyolojik fonksiyonlarını yitirmesi sonucu insan hayatının sona ermesine “ölüm” diyoruz. Dünyadaki bütün canlı varlıklar için ölüm kaçınılmazdır. Ölen bir insan tekrar dünyaya gelemediği için ölümün mahiyeti ve şekli

hakkında pek bilgi sahibi değiliz. Bu konuda ilahi dinler ve din adamları ancak bizleri aydınlatabilmektedir. (Şişman, 2002: 460)

Ölüm, insan için dünya hayatının son bulmasını ifade eder. Bu bakımdan insan hayatında çok önemli bir evreyi oluşturur. Bu evre kendi etrafında birçok inancın oluşmasını sağlar. Ölümle ilgili inançların çoğunluğunu İslam dini etrafında gelişen değerler oluşturur.

“Doğum ve evlenmede olduğu gibi, ölüm çevresinde de birçok inanma, adet, töre, tören, ayin, kalıp davranış, işlem kümelenmektedir. Ölüm çevresinde kümelenen ve ölüyle toplum üyelerini kuşatan bu inanmalar, adetler, işlemler, törenler ve kalıp davranışlar başlıca üç grupta toplanmaktadır. Bunlardan bir grubu ölenin “öte dünyaya gidişini” kolaylaştırmak; onun gerek geride bıraktıklarının gözünde, gerekse “öte dünyada” saygın ve mutlu bir kişi olmasını sağlama amacına yönelik olanlardır. Bir başka grupsa; ölenin geri dönüşünü önlemek, yakınlarına ve geride bıraktıklarına zarar vermesini engellemek amacıyla yerine getirilenlerdir. Üçüncü grupta toplananlarsa; ölenin yakınlarının bozulan ruhsal durumlarını sağaltmak; sarsılan toplumsal ilişkilerini düzeltmek ve yeniden topluma katılımlarını sağlamak için uygulananlardır.” (Örnek, 1995: 207)

Kırım Türklerinde ve diğer Müslüman Türk topluluklarında ölünün ardından dua edilir, ruhuna Fatıha okunur. Ölüler mezara konduktan sonra, dünyada kalanlardan kendilerine dua etmelerini bekler. Dua ve istiğfarlar ölü için hediye nispetindedir. İhtiyar Savaşçı, ölmek üzere olan Dede Soytar’ın göğsüne Kuran-ı Kerim koyar. Kuran Müslümanlar için huzur kaynağıdır:

“Dede Soytar’a mı, kendi kendine mi? Bilinmeyen bir sesle: “Korkma” dedi ve ayağa kalktı, gidip sedirden Kur’an’ı kaldırdı, asker gömleğinin düğmelerini çözdü, Kur’an’ı göğsü üstüne koydu, gömleğini düğmeleme düğmeleme terasa çıkıyordu ki, kendisinden fazla Dede Soytar’ın Kur’an-ı Kerim’e ihtiyacı olduğunu düşünerek, tekrar odaya döndü, Kur’an’ı gömleği altından çıkarıp Dede Soytar’ın göğsü üstüne yerleştirdi ve terasa çıktı.” (İS: 21)

İhtiyar Savaşçı romanında Melek Hanım, çok sevdiği Kırım’a geri dönünce mutlu olur. Kırım’da ölmek onun son isteğidir.

“...Duvara asılı yeşil renk kadife çantadan Kur’an-ı Kerim’i çıkardı, kerevete uzandı, Kur’an’ı göğsü üstüne bastırdı, yüzünü Kible’den yana çevirdi ve gözlerinde Kızıltaş, uzun bir süre öyle sessizce yattı; sonra da, bu akşam onun yaşamında en mutlu bir akşam olmuşçasına “Allah’ım, çok şükür sana.” dedi içinden ve gözlerini yumdu.” (İS: 160-161)

“Atik döndü, duvarda çiviye asılı yeşil renk çantasından Kur’an’ı çıkardı ve kerevete yaklaşarak, usulca Melek Hanım’ın göğsü üzerine yerleştirdi.” (İS: 187)

Mezarın yerinin belirlenmesi için etrafı taşlarla çevrilir. Böylece coğrafi etkenlerle mezarın kaybolması engellenir. Mezarın başında bulunan tahtaya ölünün ismi yazılır. Bugün tahta yerine genellikle mermer taşlar kullanılır:

“Dört çocuğun küçük mezarları çevresine taşlar dizdi, başuçlarına, üzerlerine çocukların ve doğduğu yerin isimleri yazılı tahta parçalarını dikti ve Melek Hanım’ı ve Savaşçı’yı evinde ziyaret eden yaşlı kadınlar çocukların ruhlarına mevlit okudular.” (İS: 68)

Melek Hanım, eşi İhtiyar Savaşçı'ya asma yapraklarından ve çiçeklerden bir tenesir yapar. Tenesir ölünün yıkandığı, tahtadan yapılmış ayaklı bir araçtır. Bugün tahta tenesirler yerine metal malzemeden yapılmış tenesirler tercih edilir:

“...Çeşmeyi örten yapraklı bitkileri ve Numüne'nin Hastalar bağından yolduğu asma yapraklarını yola döşeyip üzerine Savaşçı'nın cesedini yatırdılar. Başının ucuna iki gelincik bıraktı Melek Hanım bırakınca da içi burkuldu bir an asma yapraklarını Savaşçının başı altına çekti, rahat bir yürekle: 'Senin tenesirin de güzel Savaşçı'm!' dedi.” (İS: 144)

Ölülerin toprağa gömülmesi İslami adetlerden biridir. Ölünün üzeri yakınları tarafından toprakla örtülür. İslam dinine göre insan topraktan yaratılmıştır. Bu münasebetle insan öldükten sonra tekrar toprağa defnedilir:

“Çok uzun sürmedi gömme eylemi. Mezarın başı ucunda okunan kısa bir Fatihadan sonra sandukayı mezara indirdiler. Önce Atik, onun ardından dört Âlimler ve Çora, birer avuç toprak attılar Savaşçı'nın sandukası üstüne ve mezarlıca taze toprağı kürümeye koyuldular. Az sonra çok sevilen, çok değerli, ama günün birinde yere düşüp kırılan bir nesne gibi kayboldu gitti bizim Savaşçı yeryüzünden.” (İS: 147)

Sonuç

Hayatını doğup büyüdüğü topraklara özlem içerisinde geçiren Cengiz Dağcı, Türk edebiyatının önemli romancılarından biridir. O, eserlerini Türkiye Türkçesiyle yazmış ve Anadolu Türkleri tarafından sevilerek okunan bir yazar olmayı başarmıştır.

Dağcı'nın söz konusu iki romanında bulunan Türk kültürüne ait unsurları tespit ederken Kırım Türkleriyle, Anadolu Türklerinin birbirine oldukça benzer olduğunu gördük. Ayrıca Cengiz Dağcı Türk kültür unsurlarına, incelenen romanlarında geniş yer vermiştir. Yazarın çocukluk yıllarını Kırım'da geçirdiğini, Kırım-Türk kültürüyle yoğrulduğunu biliyoruz. Romanlarında Türk kültürünü sıklıkla işlemesi yazarın bu özelliğine bağlı olabilir. Zaten yazar ömrü boyunca çocukluk yıllarını geçirdiği Kırım'a dönmeyi hayal etmiştir. Romanlarını, Kırım'ı hayal dünyasında da olsa tekrar yaşamak amacıyla yazmıştır.

Genç Temuçin romanı, Türk-Moğol kültürünün izlerini taşımaktadır. Romanın kahramanı Temuçin olağanüstü özelliklerle bezenmiş bir roman kahramanıdır. Bu hususlar özellikle Şamanist inançların bu romanda kullanılmasına etki etmiştir. İhtiyar Savaşçı'da ise Kırım Türkleri'nin anavatandan sürülmesi ve yıllar sonra binbir güçle anavatana dönüşleri anlatılmıştır. Bu münasebetle romanın kahramanı memleketine olan özlemine dindirmek için sık sık kültürel değerlere başvurmuştur. Bu değerler onun bir nebze olsun rahatlamasını sağlamıştır. Buradan bakıldığında Türk kültürünün temel kodlarındaki benzerlik ve kültür havzasındaki süreklilik, farklı coğrafyalarda da olsak bu değerlerin kaynağının bir olduğunu bize hissettirmektedir.

KAYNAKÇA

AKKUŞ, Gönül, 2010. Sır Olan Gelenekler (Hacıbektaş'ta Gelenek, Görenek ve İnanışlar), Ankara: Epa-Mat Yayınları.

ARTUN, Erman, 2009. Türk Halkbilimi, 5. bs, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

BARAZ, Nesrin, 1998. Halkbilime Genel Bakış, Eskişehir: İletişim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

BORATAV, Pertev Naili, 2003. 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar), İstanbul: K Kitaplığı Yayınları.

DAĞCI, Cengiz, 2005a. Genç Temuçin, İstanbul: Ötüken Yayınları.

DAĞCI, Cengiz, 2005b. İhtiyar Savaşçı, İstanbul: Ötüken Yayınları.

DOĞAN, İsmail, 2009. Düünden Bugüne Türk Ailesi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları

EROĞLU, Türker, KILIÇ, Hatice Çiğdem, 2004. "Türk İnançları ve İnanışlar", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S. 49, ss. 749-770.

İNAN, Abdülkadir, 2006. Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, 6. baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

KALAFAT, Yaşar, 1998. Kuzey Azerbaycan-Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'da Eski Türk Dini İzleri -Dini Folklorik Tabakalaşma-, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KÖKTÜRK, Şahin, 2012. "Devlet Ana'da Halk Kültürünün Yansımaları", Hece Dergisi, S. 181, ss. 343-359.

ÖRNEK, Sedat Veyis, 2000. Türk Halk Bilimi, Kültür Bakanlığı, Ankara.

ŞIŞMAN, Bekir, 2002. "Samsun Yöresinde Geçiş Dönemleriyle İlgili Yaşayan Halk İnançları ve Bunlara Ait Uygulamalar", ERDEM Dergisi, S. 39 (Türk Halk Kültürü Özel Sayısı-III), Ankara, ss. 445-470.

ŞIŞMAN, Bekir, 2007. "Cengiz Aytmatov'un "Elveda Gülsarı" Adlı eserinde Kırgız Folkloruna Dair Tespitler", I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı-Bildiriler, C. V, Ankara, ss. 1965-1974.